

Mavjuda Y. QARAYEVA,
Tayanch doktorant, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
E-mail: mustafoyim0207@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2876-3521

DTPI O‘zbek tili va adabiyoti kafedra mudiri, f.f.d. Z.Suvanov taqrizi asosida

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA PRAGMATIK VA DISKURSIV DARAJADAGI GENDER XUSUSIYATLARI

Annotation

Ushbu ilmiy maqola o‘zbek va ingliz tillarida nutqiy muloqotning pragmatik va diskursiv darajalarida gender xususiyatlarining namoyon bo‘lishi hamda raqamli muloqotda ushbu xususiyatlarning transformatsiyasini qiyosiy o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – ikki tilda ayollar va erkaklar nutqidagi pragmatik strategiyalar, taktikalar, hissiyot ifodasi, intonatsiya, suhbatda navbat olish va aralashuv modellarining o‘ziga xos jihatlarini aniqlash, shuningdek raqamli muhitda gender identifikatsiyasining o‘zgarish tendensiyalarini ochib berishdir.

Kalit so‘zlar: Pragmatik strategiyalar, nutqiy taktika, intonatsiya, aralashuv, raqamli muloqot, gender identifikatsiyasi, gender-neytral olmoshlar.

GENDER FEATURES AT THE PRAGMATIC AND DISCURSIVE LEVELS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Annotation

This scientific article is devoted to a comparative study of the manifestation of gender features at the pragmatic and discursive levels of verbal communication in Uzbek and English languages, as well as the transformation of these features in digital communication. The main aim of the research is to identify the specific aspects of pragmatic strategies, tactics, emotional expression, intonation, turn-taking and interruption models in men's and women's speech in both languages, as well as to reveal the trends of gender identity transformation in the digital environment.

Key words: Pragmatic strategies, speech tactics, intonation, interruption, digital communication, gender identity, gender-neutral pronouns.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НА ПРАГМАТИЧЕСКОМ И ДИСКУРСИВНОМ УРОВНЯХ В УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

Данная научная статья посвящена сравнительному исследованию проявления гендерных особенностей на прагматическом и дискурсивном уровнях речевой коммуникации в узбекском и английском языках, а также трансформации этих особенностей в цифровом общении. Основной целью исследования является выявление специфики прагматических стратегий, тактик, эмоциональной экспрессии, интонации, моделей очередности речи и перебивания в мужской и женской речи в обоих языках, а также раскрытие тенденций трансформации гендерной идентичности в цифровой среде.

Ключевые слова: Прагматические стратегии, речевые тактики, интонация, перебивание, цифровая коммуникация, гендерная идентичность, гендерно-нейтральные местоимения.

Kirish. Nutqiy strategiyalar – bu suhbatdosh bilan muloqotda ma’lum maqsadga erishish uchun qo‘llaniladigan usullar majmuidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayollar va erkaklar turlicha nutqiy strategiyalarni qo‘llaydilar.

D.Tannen (1990) ayollar strategiyasini “bog‘lanish strategiyasi” (rapport-talk), erkaklar strategiyasini esa “ma’lumot strategiyasi” (report-talk) deb ataydi:

Strategiya xususiyatlari	Ayollar (rapport-talk)	Erkaklar (report-talk)
Asosiy maqsad	O‘xshashlik va yaqinlikni izlash	Bilim va tajribani namoyish qilish
Suhbatdoshga munosabat	Hissiy qo‘llab-quvvatlash	Muammo yechimini taklif qilish
Tajriba almashish	O‘zaro, simmetrik	Ierarxik, raqobatli
Sukutga munosabat	Noqulaylik sifatida qabul qilish	Tabiiy holat, o‘ylash vaqti

O‘zbek tilida olib borilgan kuzatuvlar (n=150 respondent) quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

- Ayollar nutqida ko‘proq uchraydigan strategiyalar:
 - Hamkorlikka asoslangan takliflar: “Keling, birgalikda o‘ylaymiz” – 72% ayollar, 34% erkaklar
 - Qo‘llab-quvvatlovchi izohlar: “To‘g‘ri gapirasiz”, “Yaxshi fikr” – 84% ayollar, 41% erkaklar
 - Bilvosita iltimoslar: “Ishingiz bo‘lmasa, bir yordam bersangiz...” – 78% ayollar, 29% erkaklar
- Erkaklar nutqida ko‘proq uchraydigan strategiyalar:

- To‘g‘ridan-to‘g‘ri takliflar: “Buni qil”, “U erga bor” – 68% erkaklar, 23% ayollar
- Bahs-munozaraga kirishish: “Siz bilan rozi emasman” – 71% erkaklar, 34% ayollar
- O‘z fikrini majburlash: “Aslida shunday bo‘lishi kerak” – 59% erkaklar, 18% ayollar

Tahlil va natija. Ingliz tilida J.Xolms (1995: 162-168) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqot ham shunday tendensiyalarni tasdiqlaydi. Ayollar ko‘proq hamkorlikka asoslangan nutqiy strategiyalarni qo‘llaydilar: takliflar, maslahatlar, qo‘llab-quvvatlash, faol tinglash. Erkaklar esa raqobatga asoslangan

strategiyalarni: bahs-munozara, o'z fikrini majburlash, suhbatni boshqarishga intilish.

Hissiyot ifodasi va intonatsiya gender farqlari yaqqol namoyon bo'ladigan sohalaridan biridir. Fonetik jihatdan olib borilgan tadqiqotlar (Holmes, 1995: 178-182; Yusupova, 2025: 112-115) quyidagi natijalarni ko'rsatgan:

Ingliz tilida ayollar nutqining intonatsion diapazoni erkaklarnikiga qaraganda o'rtacha 28 Hz yuqori. Ayollar yuqori intonatsiya, keng diapazon va hissiy ekspressivlik bilan

Hissiyot ifodasi	O'zbek ayollari	O'zbek erkaklari	Ingliz ayollari	Ingliz erkaklari
Quvonch	Yuqori, ochiq	O'rtacha, yopiq	Yuqori, ochiq	O'rtacha, yopiq
Qayg'u	Ochiq ko'rsatish	Yashirish	O'rtacha ko'rsatish	Yashirish
Xafa bo'lish	Verbal ifoda	Noverbal	Verbal ifoda	Noverbal
Hayrat	Yuqori intonatsiya	Vazmin	Yuqori intonatsiya	Vazmin

Qoraqalpoq tili materialida A. Amangeldieva (2025) tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ayollar nutqida hissiyotni ifodalovchi qo'shimcha va zarrachalar ko'proq qo'llaniladi: -shi, -g'ana, -day, -m kabi kichraytirish va erkalatish qo'shimchalari. Erkaklar esa ularni ishlatishdan saqlanadilar.

Suhbatda navbat olish (turn-taking) va aralashuv (interruption) modellari gender farqlarining eng yaqqol namoyon bo'lish sohalaridan biridir. Ko'plab tadqiqotlar (Tannen, 1990; Holmes, 1995; Yusupova, 2025) shuni

ajralib turadilar. Masalan, "That's wonderful!" iborasini ayollar odatda yuqori ko'tarilgan intonatsiya bilan (210-280 Hz), erkaklar esa nisbatan past va bir tekis intonatsiya bilan (120-180 Hz) talaffuz qiladilar.

O'zbek tilida ham ayollar nutqi hissiyotga boy, intonatsiya o'zgaruvchan va ekspressiv. Erkaklar nutqi esa bir tekis, vazmin va hissiyotni ifodalashda cheklangan. Amaliy kuzatuvlar (n=50 kishi, 25 nafar o'zbek va 25 nafar ingliz) quyidagi natijalarni berdi:

ko'rsatadiki, erkaklar suhbatda ayollarga qaraganda ko'proq aralashadilar, suhbatni o'z yo'nalishiga burishga intiladilar.

Ingliz tilidagi suhbatlarni tahlil qilish (Holmes, 1995: 192-198) shuni ko'rsatadiki, erkaklar ayollarning gapini 2-3 barobar ko'proq bo'ladi. Aralashuv (interruption) ko'pincha hokimiyat va ustunlik belgisi sifatida talqin qilinadi. Erkaklar suhbatda ko'proq aralashish orqali o'z mavqelarini belgilaydilar va suhbatni boshqaradilar.

O'zbek tilidagi suhbatlarni tahlil qilish (n=100 suhbat, 50 o'zbek va 50 ingliz) quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

Ko'rsatkich	O'zbek ayollari	O'zbek erkaklari	Ingliz ayollari	Ingliz erkaklari
Suhbatda aralashuv soni (o'rtacha, 10 daqiqada)	1.2	4.8	1.8	5.2
Aralashuvdan keyin gapni davom ettirish	23%	71%	31%	68%
Suhbat mavzusini o'zgartirish	1.1 marta	3.2 marta	1.4 marta	3.5 marta
Tinglovchi signali berish (mm, ha, okay)	8.4 marta	3.2 marta	9.1 marta	3.8 marta

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, erkaklar ayollarga qaraganda 3-4 barobar ko'proq suhbatga aralashadilar. Ayollar esa ko'proq tinglovchi rolda bo'lib, tinglovchi signallari (ha, mm, tushunarli, okay) berishadi.

Qishloq joylarda bu farqlar yanada kuchliroq – yoshi katta erkaklar suhbatda mutlaq hokimiyatga ega. S. Yusupova (2025: 134) tadqiqotiga ko'ra, qishloq joylarda 50 yoshdan oshgan erkaklarning suhbatga aralashuv soni (10 daqiqada 6.8 marta) shahardagi tengdoshlariga (4.2 marta) nisbatan sezilarli yuqori.

Raqamli muloqotda gendr xususiyatlarining transformatsiyasi.

Raqamli texnologiyalar rivoji bilan gender xususiyatlarining namoyon bo'lishi yangi muhit – internet va ijtimoiy tarmoqlarda ham o'rganila boshlandi. Z. Xudayberdiyeva (2025) va A. Abdullayeva (2025) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, onlayn muloqotda an'anaviy gender xususiyatlari saqlanib qolishi yoki butunlay o'zgarishi mumkin.

O'zbek ijtimoiy tarmoqlarida (Telegram, Instagram, Facebook) 500 dan ortiq yozuvni tahlil qilish quyidagi natijalarni berdi:

Ayollar yozuviga xos xususiyatlar:

- Rasmiy va xushmuomalali ifodalar: "Assalomu alaykum, hurmatli do'stlar!" (87% ayollar, 34% erkaklar)
- To'liq gaplar, imlo qoidalariga rioya qilish (76% ayollar, 41% erkaklar)

- Hissiyot ifodali leksika: "Juda chiroyli!", "Bemaza!", "Zo'r!" (82% ayollar, 53% erkaklar)

- Ko'p sonli emoji va tabassumlar: o'rtacha 4.2 emoji xabarda (ayollar), 1.3 emoji (erkaklar)

Erkaklar yozuviga xos xususiyatlar:

- Norasmiy va qisqartirilgan shakllar: "Salom", "Qale", "Nima gap" (71% erkaklar, 28% ayollar)

- Qisqartmalar: "ok", "sp", "pr" (64% erkaklar, 19% ayollar)

- Jargon va texnik atamalar (58% erkaklar, 12% ayollar)

- Minimalistik ifoda: qisqa xabarlar, ko'p nuqtalar (...)

Ingliz tilidagi ijtimoiy tarmoqlarda ham xuddi shunday farqlar mavjud. Ayollar ko'proq to'liq gaplar, xushmuomalalik belgilari (please, thank you) va hissiyot ifodalarini ishlatadilar. Erkaklar esa qisqartmalar (lol, brb, idk, smh), jargon va norasmiy ifodalarni ko'proq qo'llaydilar.

Qiziqarli jihati shundaki, raqamli muhit ayollarga an'anaviy muhitga qaraganda ko'proq erkinlik beradi. O'zbekistonlik yosh ayollar (18-25 yosh) onlayn muloqotda o'z fikrlarini ochiq va to'g'ridan-to'g'ri ifodalashlari mumkin, bu esa an'anaviy muhitda kam uchraydigan holat. A. Abdullayeva (2025: 393) tadqiqotiga ko'ra, onlayn muhitda ayollarning to'g'ridan-to'g'ri fikr bildirish darajasi 67% ni tashkil qilsa, og'zaki muloqotda bu ko'rsatkich atigi 34% ni tashkil qiladi.

Emoji va qisqartmalar raqamli muloqotning ajralmas qismiga aylangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar va erkaklar emojilardan turlicha foydalanadilar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz tillarida gender xususiyatlari pragmatik hamda diskursiv darajada yaqqol namoyon bo'lishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari ayollar nutqida hamkorlik, hissiy qo'llab-quvvatlash, muloyimlik va yaqinlikni ta'minlashga qaratilgan "rapport-talk" strategiyasi ustun ekanligini ko'rsatdi. Erkaklar nutqida esa "report-talk" strategiyasi, ya'ni fikrni qat'iy ifodalash, suhbatni boshqarish, raqobat va ustunlikka intilish xususiyatlari ko'proq kuzatildi.

Shuningdek, hissiyot ifodasi, intonatsiya, suhbatda navbat olish va aralashuv modellari gender farqlarining muhim ko'rsatkichlari ekanligi tasdiqlandi. Ayollar nutqi yuqori emotsionallik, keng intonatsion diapazon va faol

tinglovchi signallari bilan ajralib tursa, erkaklar nutqi vazminlik, qisqa va to'g'ridan-to'g'ri ifoda bilan tavsiflandi.

Raqamli kommunikatsiya muhitida esa gender xususiyatlari qisman transformatsiyaga uchrashi kuzatildi. Ayollar onlayn muloqotda an'anaviy muhitga nisbatan erkinroq va faolroq fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'layotgani, erkaklar esa qisqartmalar, jargon va minimalistik uslubdan keng foydalanishi aniqlandi. Emoji, qisqartmalar va raqamli diskurs vositalari gender identifikatsiyasining yangi ko'rinishlarini shakllantirayotgani ham tadqiqot davomida tasdiqlandi.

Demak, gender omili til va nutqning pragmatik hamda diskursiv tashkilida muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqot natijalari gender lingvistikasi, pragmatolingvistika va raqamli diskurs tadqiqotlarini rivojlantirishda nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Xudayberdiyeva Z. O'zbek va ingliz raqamli diskursida gender tafovutlari // O'zbekiston tilshunosligi jurnali. – 2025. – №2. – B. 34-42.
2. Abdullayeva A. O'zbek onlayn muloqotida gender xususiyatlarining transformatsiyasi // Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. – 2025. – Vol. 4(6). – P. 392-394.
3. Shodiyeva M. O'zbek va ingliz tillarida modestiya maksimumining gender xususiyatlari // Xorijiy filologiya. – 2024. – №4. – B. 56-63.
4. Yusupova S. O'zbek va yapon tillarida hurmat ifodasining gender aspektlari // Til va adabiyot ta'limi. – 2025. – №3. – B. 22-28.
5. Amangeldieva A. Qoraqalpoq va ingliz tillarida genderlekt farqlari // Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. – 2025. – Vol. 4(3). – P. 50-52.
6. Aliyeva G. O'zbek, rus va ingliz tillarida gender o'zgarishiga ta'sir etuvchi sotsiolingvistik omillar // NUUx yangiliklari. – 2024. – Vol. 1(1.9.1). – P. 253-255.
7. Shokirova D. O'zbek va ingliz bolalar nutqida gender rollar shakllanishining lingvokulturologik xususiyatlari // American Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2024. – Vol. 4(12). – P. 118-126.